Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

GUDME KIRKE I FYEN

OG

DENS MALERIER FRA 1488.

AF

HENRY PETERSEN.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1879.

Særtryk af Kirkehist. Saml. 3 Række. II.

Gudme Herred i Fyen er rigt paa Minder om Fortidslivet, der for Middelalderens og de senere Tiders Vedkommende væsentligt ere knyttede til Kirkerne og Herregaardene. Mellem disse naaer Broholms nuværende Hovedbygning tilbage til Tiden ved 1600, Hesselagergaard — der i Valdemars Jordebog 1231 anføres som Kongsgaard — staar som et interessant Bygningsmonument fra Renaissancens tidligste Dage her i Landet, opbygget 1538[1]), og endelig have vi som den ældste og mærkeligste af alle Fyens Herregaarde, den firfløjede Ryegaard, der i sit Ydre og tildels i sit ubeboede Indre er bevaret saaledes som den opførtes i Kong Hans' Tider. Det hedder vel i »Danske Herregaarde« og andre Skrifter, at Bygningen er opført 1593; men Munkeskiftet i samtlige fire Fløje, de gothiske Gavlprydelser og Savnet af ethvert Motiv fra Renaissancen, der ikke svigter i andre Herregaarde fra denne Tid, vidner blandt andet bestemt om en mindst 80—90 Aars større Ælde. Det er ikke sjældent, baade hvad Kirker og Herregaarde angaar, at Herremændene have tillagt sig mere Ære af »Ombygninger« og »Restaurationer«, end Ret var, og saaledes dateret Bygningerne fra en yngre Tid, end Murene gjennemgaaende vidne.

[1]) Indskriften paa Hovedbygningen; jfr. Danske Atlas III, 557.

Hvad Monumenter fra Middelalderen angaar, maa vi forøvrigt i denne Egn som andensteds i Landet se hen til Kirkebygningerne. Kun Svinninge Kirke er yngre end Reformationen, opført paany fra Grunden af Christoffer Valkendorf 1577[1]).

Vi skulle her særlig dvæle ved Kirken i den Landsby, der har givet Herredet Navn, og som derfor i fordums Tider i administrativ og, efter Analogi andensteds fra, vel nogenledes i topografisk Henseende har betegnet Herredets Midtpunkt. De Herredsgrændser, indenfor hvilke Gudme kan have været Midtpunkt, maa dog i saa Fald tidligt være forandrede; thi allerede i Valdemars Jordebog 1231 se vi Herredet strække sig i en Arm mod NV, der helt har forrykket Gudme som topografisk Centrum. Naar man i Slutningen af det 16de Aarhundrede ser Gislev betegnet som Herredsthingstedet[2]), skjønt Herredet i Tiden siden 1231 maa være formindsket mod NV[3]), fristes man til at antage, at Thingstedet allerede i det 13de Aarhundrede har været ved denne By. Dets Plads kunne vi endnu paapege. Under Iglemosegaard østlig paa Gislev Marker, Matr. Nr. 41 a,[4]) bærer den Dag i Dag en Løkke Navnet »Thinget«; paa Udskiftningskortet fra 1789 staar Marken betegnet »Gamle Thing«. Lokaliteten er, som det paa Fyen kaldes »en Tange«, temmelig højtliggende med Dalstrøg og Vandløb til Siderne, naar undtages mod Vest, hvor Tangen staar i jevn Forbindelse med det tilstødende Terrain. Et gammelt Vadested fører over Aaen mod Øst. NV for Thinget ligger »Gallemarken«, hvor Galgen har staaet paa en endnu kjendelig Højning ved Sydsiden af Landevejen.

---

[1]) Cfr. Marmora Danica I, 237.

[2]) Biskop Jakob Madsens Visitatsbog, udgiven ved A. Crone. S. 164.

[3]) O. Nielsens Udg. af Jordebogen S. 109, Anm. sammenholdt med Johannes Steenstrups Bemærkninger i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 302—3.

[4]) Bevares paa Herregaarden Lykkesholm.

Gudme Herred anføres i Jordebogen delt i visse Distrikter (Fjerdinger?). De to østlige vare »Gudme Herred udenfor Skoven« (Uthænskov) ɔ: udenfor[1]) den langs Vestgrændsen løbende 3 Mile lange Dungskov[2]) og Gudme Herred oven Skoven ɔ: ovenfor en Skovarm, som i fordums Tid maa antages at have strakt sig i V—Ø fra Ryegaardegnen langs Stokkebækaaens Løb ud imod Beltet[3]). Gudme har saaledes ligget i »Uthænskov« Distriktet.

Opførelsen af en Kirke i Gudme, hvor den sikkert til alle Tider har ligget som nu paa en lav Banke nordlig i Byen, kan med Rimelighed antages at gaa tilbage til den Tid, da Kirker først byggedes i Herredet. Navnet Gudme viser i sin Sammensætning hen paa en ældgammel, hellig Betydning for Stedet. Var Hovedthingstedet for Herredet her i den hedenske Tid, maa vi ogsaa i denne Egn snarest søge Pladsen for Herredets Hovedhov, i alt Fald er der ingen andre Stedsnavne i Herredet, der snarere end Gudme og det nær vest for liggende Gudbjerg kunne minde om Hedenolds Gudedyrkelse. Den ældste kjendte Form for Bynavnet Gudme er Guthum (i Valdemars Jordebog og i et Diplom fra 1348). I Aaret 1380 forekommer Guthume(herred) og senere Gudeme[4]) og Gudtme, indtil Gudme viser sig

[1]) Langebek i Script. VII, 581, Anm. til 523. O. Nielsen: Valdemars Jordebog 108.

[2]) »Dungskoff begynder i Gudme Herred ved Sørelsiage (?), er 3 Mile og ender ved Rysebølle i Jerneskov i Sunds Herred«. Jak. Madsens Visitatsbog S. 167.

[3]) Smhld. Gravhøjenes Sparsomhed paa dette Strøg (det antikv. Kort i i F. Sehested: Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm). Om Ovenskov-Distriktet haves Erindringer i Gaarden »Ovenskov«, der forekommer 1515 og 1519 (Aktstk. til Fyens Hist. I, 112—164. O. Nielsens Udgave af Jordebogen, 108. Anm.). Det er denne Gaard, der nu kaldes Anhof (ɔ: Anna — hof efter Generallieutenant Ahlefeldts Hustru Anna Rumohr) — ifølge Geheimeraad Adlers topogr. Optegnelser, bevarede paa Herregaarden Lykkesholm ved Nyborg, et Manuskript, der ofte citeres i Danske Atlas.

[4]) 1464. D. Mag. IV, 288. Smhld. Saml. til Fyens Hist. IV, 311.

sig gjennemgaaende fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede[1]). Endelsen — um vil vel i Analogi med andre Stedsnavne kunne forklares som oprindelig »heimr[2])«; Goðheimr altsaa: et til Guderne viet Distrikt, om ikke en oprindelig Form Goðaheimr ɔ: Godens Gaard, Bygden, hvor den øverste Thing- og Hovstyrer havde Bo, er ligesaa sandsynlig. For Fyen er Godenavnet ved Runestenene særligt fastslaaet som benyttet i Hedenold.

En Kirkes første Anlæg skyldes oftest en Enkeltmands Initiativ, snarest Egnens fornemste Høvding; Borg og Kirke kunne tidt ses ligge hinanden nær eller et saadant oprindeligt Forhold paavises.

I Gudme Sogn ligger nu i henved en Fjerdingvejs Afstand fra Gudme By Herregaarden Broholm, hvis Navn og dermed Beliggenhed paa dette Sted kan følges langt op i det 14de Aarhundrede, men nærmere ved Byen ved »Ejsemosegaardene«, ikke langt NØ for Kirken, paavises Tomten af en anden gammel Gaard[3]), hvis Jorder Traditionen siger delte i de 6 Gaardlodder, hvoraf 3 nu bære hint Navn[4]). Maaske har »Broholm« oprindeligt ligget her; det ses sædvanligt, ogsaa i Gudme Herred, hvorledes Herregaardene i Tidens Løb flyttes længere og længere bort fra de Byer, til hvilke de oprindelig vare knyttede, eller som havde dannet sig om dem. Imidlertid maa det mærkes, at der 1411 forekommer en Fru Karine, Jens Nielsens Efterleverske af Egsmose[5]), 1425 Henrik Perssen i Egsmose[6]), og

[1]) Forskjellige Dipl. i Aktstk. til Fyens Hist. — I Suhms Saml. II, 2, S. 3, staar 1518 Gudomherrit.

[2]) N. M. Petersen: Saml. Afhandl. III. 160.

[3]) Se F. Sehested: Fortidsm. og Olds. fra Egnen om Broholm, S. 207.

[4]) Af de andre tre Lodder repræsenteres én af Ejsemoseløkken under Broholm; til to ligge Gaardene i Byen.

[5]) De ældste danske Arkivregistraturer III, 364.

[6]) I Seglet et utydeligt Vaabenskjold (med en Fisk?) Geh. Ark., Baag Hrd. 15.

1477 Hans Mathiasen af Egemose[1]) — en Gaard, hvis Beliggenhed paa Fyen snarere er at søge, hvor Ejsemosegaardene ligger ved Gudme, end — som man, skjøndt tvivlende, har hentydet til ved Anførelsen af Fru Karines Gaard — hvor Egemosehusene ligge i Søllested Sogn, Baag Herred. Der er ingen skriftlige Vidnesbyrd, ej heller Traditioner knyttede til noget Voldsted[2]), der kunde støtte den sidstnævnte Antagelse, medens vi derimod i et Domsbrev endnu i Aaret 1558 træffe »Egemosegaarden« i Gudme Sogn anført som en større samlet Ejendom[3]) og se dens »Voldsted« den Dag idag.

Vi kunne i Regelen ikke ad historisk Vej paavise nogen synderlig Ælde for Kirkesognene omkring paa Landet. Monumenterne, Kirkebygningerne selv, vidne gjennemgaaende om en langt større Ælde for Sognene end Aarstallene i de ældste Dokumenter, der angaa dem. Saaledes er det da ogsaa Tilfældet i Gudme Herred med Undtagelse Hesselager Sogn, Nabosognet til Gudme mod NØ; thi allerede saa tidligt som 1183 træffe vi nævnet en »Sacerdos de Heslaker« ved Navn Robertus, der den 20de November i Odense besegler et Gavebrev, udstedt af Knud, Fyrst Prizlavs Søn, til St. Knuds Kirke, til hvilken han skjødede sine Godser paa Als[4]). En mærkelig Gravsten, indmuret i Ore Kirkes Chor, viser tydeligere end Kirken her, at dette

[1]) Geh. Ark. Vinding Hrd. 8. I Skjoldet fører han et nøgent Ben.

[2]) Meddelelse fra Pastor Gjellebøl i Søllested. At Henrik Persøen i Egemose optræder som Thingsvidne paa Baags Hrds Thing, behøver jo heller ikke at betyde, at hans Hovedgaard laa der i Herredet.

[3]) Da klager Søren Jørgensen i Egemose paa egne og Medarvingers Vegne paa Kongens Retterthing over, at en Bondegaard i Gudme var bleven fratagen dem af Frants Brokkenhus (til Egeskov), uden at der dog gaves ham Medhold i Klagen (Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Domme II, Nr. 197). Ejeren synes efter Navnet at have været en Bonde. — Ifølge Matrikelen af 1661 paa Geh. Ark. var Ejendommen dengang delt i to Lodder.

[4]) Meklenb. Urkundenb. Nr. 137.

Nabosogn til Gudme mod SØ i en omtrent ligesaa tidlig Tid var Kirkesogn, og det samme kunne vi, som det senere skal vises, antage for Nabosognet Gudbjerg mod Vest. Deri tør vi se indirekte Vidnesbyrd om, at et »Gudme Kirkesogn« paa hin Tid — og rum Tid i Forvejen — hørte med til Sogneinddelingen i Herredet[1]).

Af at Hesselager-Præsten besegler hint Brev kan, paa Grund af Vidnernes tydeligt tilfældige Sammensætning, ikke antages, at han havde Forrang for de andre Præster i Gudme Herred — man kunde som Minde om ældre Tilstande vente saadant for Gudme-Præsten —, men senere i Tiden synes et saadant Forhold bestemt at fremtræde.

Spørgsmaalet om Provstedømmernes Antal paa Fyen i Middelalderen er endnu ikke ret klaret. Helveg[2]) og senere Rørdam[3]) har antaget, at der har været 2 Provster, en i Odense, den anden i Assens (Gamtofte), modsat Pontoppidans Efterretning om 4 Provster[4]). Nu træffe vi imidlertid i Hesselager gjentagne Gange nævnet en præpositus, nemlig 1389 og 1390 Tymme Klenben[5]), og 1419 Petrus[6]), altsaa et i alt Fald for en Stund fast Provstesæde i

---

[1]) Sogneinddelingen i Herredet maa i det hele langt tilbage i Middelalderen have været den samme som nu. Øxendrup Kirkebygning og dens gamle Granitdøbefont tyder hen paa en langt større Ælde, end man skulde antage efter Registraturen af et Brev fra 1376 i de ældste danske Arkivregistr., I, 32—33, der nævner Øxendrup »i Svinninge Sogn«. Der foreligger udentvivl en Skrivfejl; den ene Gaard i Øxendrup anføres meget paafaldende, efter at kort forud alle 12 Landbostavne i Byen ere sammenfattede, og man angiver endog Sognebetegnelsen ved denne ene, som var Lokaliteten ny. Her skulde derfor sandsynligvis have været skrevet et andet, nyt Navn, f. Ex. Lamdrup.

[2]) De danske Domkapiteler 75.

[3]) Saml. til Fyens Hist., I, 203.

[4]) Annales Eccl. Dan. I, 246.

[5]) Brev udstedt 1389 paa Fyens Landsthing, Geh. Ark., Baag Hrd. 2. — 1390. Suhm XIV, 266.

[6]) Arnemagn. Dipl. Fasc. II., 13.

Hesselager, ligesom der ogsaa kan henvises til Forekomsten af Vilhelmus Præst og Provst i Fjelsted, Vends Herred 1382, og Andreas Olavi, Præst i Asperup, Provst i Vends Herred 1448 og 1449. I Overensstemmelse med den ældre Antagelse af 4 Provstedømmer — paa Herredsprovstier tør man ikke tænke — skal henpeges paa, hvilken naturlig topografisk Ordning de 4 ovennævnte vilde repræsentere.

Af Præsterne ved Gudme Kirke i Middelalderen kjendes kun faa: Hr. Nicolaus in Guthum besegler med flere fynske Præster paa en Synode i Odense, Dagen før Mikkelsdag 1348, et Brev om St. Knudsbrødrenes Ret til ene at vælge Biskoppen[1]). — Hr. Laurentius' Navn (Dns Laurentius Mand) forekommer i en Klokkeindskrift 1441, og endelig kan — vistnok som den sidste katholske Præst — nævnes Hr. Villads, der 1530, St. Bartholomæus Apostels Dag (24de Augusti), besegler et Pantebrev til Johan Friis af Hesselager paa 2 Hesselager Kirke tilhørende Gaarde. Dette Pantebrev udstedtes for 200 Mark danske Penninge, som var Prisen paa en af Johan Friis kjøbt Klokke til Hesselager Kirke, $4^1/_2$ Skippund vægtig[2]).

Gudme Sogn skal ifølge et gammelt Sagn oprindeligt have været større end nu, idet Mændene fra Brudager søgte did til Kirke[3]). Fraskillelsen af Brudager som et særegent Sogn maa dog ifølge Kirkens Bygningsmaade og dens Døbefonts Ælde være sket i den tidligere Middelalder, men dens ringe Størrelse mellem Egnens andre Kirker kunde netop tyde hen paa, at den var opført som en Annexkirke eller Kapel og saaledes hjemle Sagnet Ret.

---

[1]) Suhm XIII, 814.

[2]) Aktstk. vedk. Fyens Hist., II, 152. I Kirketaarnet hænger en Klokke med Indskriften: frater cristiernus abbas monasterii carainsula me fieri fecit (!) anno domni mcd lxxx xv. Den er efter al Sandsynlighed erhvervet af Johan Friis under Ophold med Kong Frederik II. paa Emborg Slot og siden ophængt i Hesselager Kirke; i alt Fald er det neppe den ovenomtalte.

[3]) Manuskr. om Fyen, Thottske Saml., 4to, Nr. 2351.

»Stenkirkerne« skulle jo efter den almindelige Antagelse gjennemgaaende have afløst Trækirker, forsaavidt som der ikke, samtidigt med at denne ydre Forandring foregik, tillige er oprettet helt nye Kirkesogne (f. Ex. Brudager?). I de fyenske Kirker er Graniten det almindeligste og tidligst anvendte Materiale, Fraadsten synes slet ikke benyttet i denne Landsdel. Snart ere Stenene tilhugne i Kvaderform, snart kun kløvede eller endog raa. Kirker opførte helt af Tegl ere temmelig sjældne og hidrøre fra en forholdsvis senere Tid af Middelalderen; de udmærke sig langtfra ved en Arkitektur som den, de sjællandske Landsbykirker af Tegl fra tidligst c. 1200 eller de noget yngre laalandske og falsterske Kirker frembyde.

De fyenske Granitkirker præsentere sig ikke for Beskueren paa samme Maade som de jydske. Dels ere selve Kvaderstensmurene paa Fyen almindelig skjulte ved Overkalkning, dels falder de fyenske Kirkers Bygningshistorie i Middelalderen i flere Afsnit end almindelig i de andre Landsdele. Man har ikke blot føjet Taarne til og indbygget Hvælvinger, men revet ned og bygget om saa til den ene, saa til den anden Ende af Kirken, temmelig periodisk for den hele Ø. Man skal derfor lede om Granitkirker, der præsentere sig eller ved Bortfjernelse af Kalkskorpen kunne komme til at præsentere sig i en oprindelig, helstøbt Skikkelse. Det er saaledes intet Under, at man ved Studiet af vor Middelalders arkitektoniske Monumenter hidtil ikke har følt sig tiltrukken af de fyenske Landsbykirker (den særegne Rundkirke i Horne undtagen), og at lidet eller intet foreligger i Literaturen om dem. Forf. nødsages derfor i det følgende til at antyde en almindelig Baggrund, hvorpaa den enkelte Kirkebygning maa ses, for at vi kunne forstaa dens Bygningsmaade og dens Historie.

Samtlige 12 Landsbykirker i Gudme Herred ere opførte af Granit: Kirkerne i Gudbjerg, i Gislev og oprindelig vistnok tillige Hesselager af tilhugne Kvadersten. Kvaderstenskirker ere ikke sjældne i Naboherrederne: i Sunds Herred f. Ex.

i Skaarup, Kirkeby og Kværndrup; i Vinding Herred f. Ex. Vinding, Ellested og den fordums Kjøbstad Herrested. I de Kirker, der opførtes af utilhugne Kamp, har Mejselen dog ikke blot banet en bestemt formet Sokkel, men ogsaa tildannet alle Hjørnestene som Kvaderstene. Sokkelen er vel almindelig kun tilhugget med en simpel Skraakant, men under Kvaderstenskirker ses ofte en dobbelt Sokkel, hvis øverste Parti da er prydet med en Rundstav, i Gudme Herred f. Ex. Gudbjerg Kirke. Paa Ryslinge Kirke er Sokkelen prydet med Rundbuerelief. Blindingsornamenter paa Skibets Sider forekomme f. Ex. paa Skaarup og Tved Kirker i Sunds Herred.

Overfor disse almindelige Forhold, hvad Behandlingen af det anvendte Materiale angaar, indtager Gudmes af raa Kampestene opførte Kirke en ejendommelig Stilling. Ikke blot er Sokkelen kun lagt af utilhugne Stene af en passende aflang Form, men den tilbagestaaende Del af den oprindelige Kirke viser, at man endog har skyet Anvendelsen af hugne Kvaderstene til Hjørnerne mod Vest (andre oprindelige Hjørner ere ikke bevarede), der derfor begge ere skraat afskaarne eller rettere jevnt buende mod den vestre Endemur. Selv i »Annexkapellet« i Brudager ere Hjørnestenene tilhugne som Kvadre.

Gudme Kirkes Skib har haft smaa rundbuede Vinduer med en smal Lysaabning, anbragte tæt under Taget. Til Stikket om Vinduesbuen har man anvendt ubanede Kridtsten maaske som en Art Udsmykning, der lidet bødede paa den iøjnefaldende Simpelhed; den oprindelige praktiske Motivering, det lettere Arbejde at tildanne dem efter Buen, var man her langt borte fra. Hvorledes det oprindelige Chor har set ud, kan nu ikke afgjøres. Choret paa de fyenske Kirker er sjældent bevaret i sin oprindelige Skikkelse, men en Apsis kan dog forekomme i Kirker, der ere opførte af utilhuggen Kamp, som f. Ex. Ullerslev i Vinding Herred. For Kirker af huggen Kamp har den været almindelig f. Ex. Gudbjerg i Gudme Herred, Herrested i Vin-

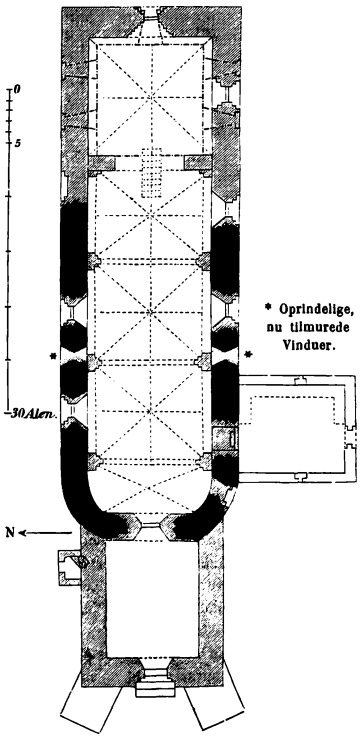

Grundplan af Gudme Kirke.

ding Herred, Stenstrup[1]) i Sunds Herred, Fraugde og Allerup i Aasum Herred, Husby i Vends Herred, Tanderup og Kjerte i Baag Herred. I de fleste af de nævnte Kirker ses nu kun de buede Kvaderstene fra den oprindelige Apsis, ind satte i det senere ombyggede, lige afskaarne Chor. Efter Gudme Kirkes simple Bygningsmaade kan en Apsis dog neppe have prydet Choret her. Hvorledes Kirkens oprindelige Døre have set ud, er der intet Spor af. Sjældent have de fyenske Kirker nogen udsmykket Portal; Dørkarmen bøjer simpelt af i en Retvinkel med Ydermuren. En Søjleportal som den i Tanderup Kirke ved Assens, der bærer en Tympanon med et temmelig raat, palmetrælignende Ornament, er vistnok enestaaende paa Fyen. I Herrested Kirke ere de øverste Stene i Dørkarmen prydede med indristede Bladslyngninger; Dækstenen, der paa Midten er forhøjet i en Firkant, bærer tilsvarende Ornamenter til begge Sider af et Kors[2]).

Den Forskjel, der viser sig i Stenkirkernes oprindelige Bygningsmaade selv indenfor det enkelte Herred, kan vel stundom blot have sin Aarsag i samtidig Forskjel i Velstand hos de Herremænd eller Sognebønder, der lode dem opføre. Saadant kunde være Grunden til, at man i nogle Kirker nøjes med tilhugne Granitstene i Sokkel og Hjørner. Men Forskjellen bliver aabenbart i flere Tilfælde at maale ved Afstand i Tid, der ytrer sig ved Materialets forskjellige Behandlingsmaade og den ved Bygningens Opførelse anvendte større eller mindre Omhu, hvor meget end »Stilen« nærmer dem til hinanden. Kampestenes Anvendelse til Kirkebygningerne ophævedes ikke ved Kjendskaben til Teglen, blot blev

[1]) Naar Indskrifttavlen over Indgangsdøren paa Taarnets Vestside siger Kirken opbygget Aar 1600 af Absalon Gøje til Kjelstrup, Befalingsmand paa Dalum Kloster, gjælder det i alt Fald ikke det østlige Parti, hvis Hvælving under Restaurationen i 1878 viste Spor af malede Dekorationer fra en ældre Tid. Udvendig vare Murene blevne dækkede med Cementpuds.

[2]) Et lignende Ornament findes paa Chorbuens Kragbaand.

Arbejdet mere og mere raat[1]). De nye Kirker, der byggedes ude paa Landet, opførtes i mange Tilfælde med Nabokirkerne som Forbilleder, hvilket foranledigede, at den gamle Stil, »Rundbuestilen«, vedblev at gjøre sig gjældende omkring paa Landet rum Tid efter at Spidsbuestilen fra første Halvdel af det 13de Aarhundrede havde gjort sig gjældende i de større Kjøbstæder, navnlig ved Opførelsen af Kirker og Klostre til Sortebrødrene og Graabrødene.

Forskjellen mellem Landsbykirkerne i Gudme-Egnen viser sig, trods Ligheden i Stil, skarpest mellem Nabokirkerne Gudme og Gudbjerg. Man maa vist sætte Tidsforskjellen til omtrent et Aarhundrede, men den sidstnævnte, med størst Omhu af Kvadersten, med Apsis og dobbelt Sokkel opførte Kirkebygning, bliver da den ældste. Et saa langt Tidsrum som et Aarhundrede, maa der i alt Fald være gaaet, inden den med Gudbjergs overensstemmende Kirke i Kværndrup, der var opført af hugne Granitkvadre med smuk profileret Sokkel, maatte næsten helt nedrives og ombygges paa en Maade og af et Materiale, der ganske svarer til det vi se udelukkende anvendt i Gudme Kirke ved dennes første Opførelse. I det af raa Kamp med delvis Benyttelse af den gamle Bygnings Sokkelsten opførte (ombyggede) vestre Parti af Kværndrup Kirke, ses mod Syd et lille rundbuet Vindue, der godtgjør Samtidigheden af denne »Ombygning« og en Stenkirkes første Opførelse i Gudme, og et ganske lignende Forhold — en Udvidelse mod Vest med raa Kampestene til en oprindelig Kvaderstenskirke og Anbringelse af smaa rundbuede Vinduer i det saaledes tilbyggede Parti — forefindes i Kjerte Kirke, Baag Herred. Havde der i Gudme staaet en ældre Kirke af

[1]) Om den Kjendsgjerning, at det omhyggeligt behandlede Materiale gjennemgaaende i Landet hidrører fra en tidligere Tid end det raat tildannede, se »Danske Mindesmærker«, Sørup Kirke i Angel, af J. J. A. Worsaae.

Kvadersten, vilde der som andensteds sikkert være Rester af denne at se i de nuværende Mure.

Naar vi saaledes have bestemt Gudme Kirkes Alder relativt som mindst hundrede Aar yngre end de tidligst opførte Landsby-Stenkirker paa Fyen, gjælder det at undersøge, naar disses Opførelsestid falder. Aarstallet 1140, der staar udhugget paa Granitkirken i Gjellerup, midt i Jylland ved Herning, kan vel være vejledende, men ikke almindelig gjældende for hele Danmark. Af større Betydning for Granitkirkernes Ælde i de fyenske Landsbyer er det, at paa Kong Niels's Tid († 1134) bliver i Odense den til hellig Knud Konge viede Kirke opført af »udmærket Stentavleværk«[1]; før den har næppe nogen Landsbykirke staaet opført af Granit. En nærmere Tidsbestemmelse for de ældste af Granit opførte Landsbykirker lader sig fremføre ved følgende monumentale Betragtning.

Det anførtes ovenfor, at Ryslinge Kirke i Gudme Herred har haft en Sokkel prydet med søjlebaarne Rundbuer, udhugne i Relief. Vel er et saadant ornamentalt Motiv almindeligt for Rundbuestilen, men dets Benyttelse som Ornament paa Granitstene er saa særlig knyttet til en begrændset Lokalitet — Taasinge og Langeland — at det maa antages som Kjendetegn for en nær Samtidighed mellem forskjellige derværende Monumenter, som andre Kjendetegn henføre til den ældre Middelalder, ja man fristes til at antage, at de skyldes en individuel Smag, én og samme Mester. Rundbuerne findes paa Sokkelen under Bjerreby Kirke paa Taasinge og ligeledes paa Sokkelen under Magleby Kirke paa Langeland; endvidere paa de prismatiske (tagdannede) Gravstene paa Magleby og Tullebølle Kirkegaard[2] sammesteds og paa den kistedannede Runegravsten paa Bregninge Kirkegaard paa Taasinge. Men denne sidst-

[1]) Ælnoth, i Scriptores III, 379.

[2]) Se J. B. Løffler Afbildninger af sidstnævnte 2 Gravstene i Aarb. f. nord. Oldk. 1877, S. 89.

nævnte angiver os da ogsaa Navnet paa Mesteren — »Mester Bo gjorde mig« — og dens Runer datere den som tilhørende Tiden ved og snarest noget efter 1200[1]). Ved denne Tid dannedes altsaa Sokkelen til Bjerreby og Magleby Kirker[2]). — Bjerreby Kirke, der nu er meget ombygget, har aabenbart været opført med Omhu af kløvet Kamp med tilhugne Hjørnekvadre. Magleby Kirke er opført ene af hugne Kvadre og har to Søjleportaler, hver med sin glathugne Tympanon.

Naar der i Tiden henved 1200 rejstes Kirker som disse paa den fyenske Øgruppe, tør vi kun føre de færreste Stenkirker og da ene saadanne Kirker, som svare til Landet paa Taasinge[3]) og Gudbjerg i Gudme Herred, tilbage til det 12te Aarhundredes Midte. Men da tør vi heller ikke datere Ombygningerne af Kværndrup og Kjerte Kirker som ældre end henved 1300, og samme Tidsbestemmelse naa vi derfor for den ligesaa raat opførte Stenkirke i Gudme. At der endnu saa sent har staaet en Trækirke i denne By, kunde dog opfattes som et Vidnesbyrd om, at i Gudme var en af de solideste, maaske den største og smukkest ud-

---

[1]) Ifølge Erklæring af Prof. Stephens og P. G. Thorsen. En kistedannet Gravsten, der hidrører fra Landet Kirkegaard, svarer i Karakter saa nøie til Bregninge-Gravstenen, at man maa antage den som et yderligere Vidnesbyrd om Mester Bo's Virksomhed indenfor hint Omraade.

[2]) Det maa bemærkes, at Rundbuerne paa Ryslinge Kirkes Sokkel synes at vidne om en anden Mesters Haand. Ornamentet er ikke »forstaaet« saaledes som paa hine Monumenter, navnlig forlænge Søjlehovederne sig umotiveret til den ene Side, saa at de næsten støde helt sammen. — Døbefonterne i Kværndrup og i Brudager bære mellem andre Ornamenter ogsaa hint Motiv.

[3]) Denne Kirke, der er opført af Granitkvadre med halvrund Chorslutning, hvilende paa en dobbelt Sokkel og prydet med forskjellige Skulpturer, var indtil 1875 den bedst bevarede, den smukkeste og interessanteste af Granit-Landsbykirkerne i Fyens Stift, som overhovedet paa de danske Øer. Dog da tog Kirkesynet ikke i Betænkning at give sit Minde til Nedrivelse af den smukke søndre Portal med sin mærkelige Tympanon — for at anbringe en Kakkelovn i Vaabenhuset.

skaarne Trækirke opført, oprindelig som Herredets Hovedkirke paa det gamle Thorshovs Plads[1]).

Stenkirken i Gudme stod i sin oprindelige Skikkelse dækket med et fladt Bjælkeloft i mindst et Aarhundrede. Men i Overgangen til det 15de Aarhundrede begyndte nye Krav overfor Kirkebygningerne at gjøre sig gjældende, der fremkaldte en delvis Ombygning, som ses gjennemført fra den ene Landsbykirke til den anden. Kirkerne bleve udvidede ikke blot mod Vest for Menighedens Skyld, men ogsaa almindelig mod Øst, ret som en Forandring var sket med selve Gudstjenesten og Gejstlighedens Optræden under denne. Ogsaa i de større Domkirker se vi netop paa samme Tid Choret ombygges eller indrettes paa ny Maade.

Vi have bevaret indirekte historiske Vidnesbyrd om saadanne betydeligere Ombygningsarbejder ved de fyenske Landsbykirker i de ikke faa Afladsbreve, udstedte saa for en, saa for en anden af dem. Den Begejstring, der paa en forbavsende Maade i Middelalderens første Aarhundrede lod den ene Kirkebygning rejse sig ved Siden af den anden, først af Træ, siden af Sten, maatte nu vækkes og holdes vedlige ved særlige Midler.

Tidligst i Rækken træffe vi 1307 og 1308 Allerup Kirke i Aasum Herred ved Odense. Her havde hidtil staaet en lille Kvaderstenskirke med Apsis. Man rev denne helt ned og opførte en Teglstenskirke i Steden, i hvilken Kvaderstene fra den gamle Kirke benyttedes som Sokkelstene. Teglstensbygningen fik ligesom den nedrevne Kampestensbygning smaa rundbuede Vinduer; rigtignok fremkom en svag Tilspidsning af Chorvinduet, men alene i dettes inderste Bue. Afladsbrevet fra 1308 er udtrykkeligt be-

[1]) Ringe Kirke, nordvestlig i Gudme Herred, falder forøvrigt ved Opførelsesmaaden af raa Kamp i Tid nær sammen med Gudme. Et tilmuret oprindeligt Vindue paa Skibets nordre Side synes at vise en svagt tilspidset Bue.

regnet »ad structuram«, men den nye Kirke var kun lille og havde ene Bjælkeloft; som Resultat af Afladsbrevene 1398, 1407, 1423, 1430, 1433 og 1434 maa vi antage, at Udbedringer fremgik saasom Murenes Forhøjelse og Indbygning af Hvælvinger, Tilbygning af Taarnet og senest af Vaabenhuset. 1317 gives Aflad til St. Johannes Baptiste Kirke i Skaarup, maaske skriver Skibets Udvidelse mod Vest sig fra denne Tid. Men navnlig fra Aarhundredets Midte og indtil det følgende Aarhundredes Midte bliver Mængden af Afladsbreve til de fyenske Landsbykirker stor. Ingen anden Del af Riget viser noget tilsvarende Forhold, men som ovenfor sagt, vise Kirkerne heller ikke andensteds Spor af saa mange Udvidelser og Ombygninger som i Fyen[1]).

[1]) Vi hidsætte til Oplysning følgende Liste, uddraget af Annales Eccl. Dan. og Hamforts Annaler i Script. Rer. Dan. med Jevnførelse af Crones Afhandling om de fynske Bisper i Saml. til Fyens Historie.

Allerup, Aasum Hrd. 1307, 1308, 1398, 1407, 1423, 1430, 1433, 1434.
Skaarup, Sunds Hrd. 1317.
Indslev, Vends Hrd. 1331, 1421.
Brenderup, Vends Hrd. 1349, 1404, 1407, 1422, 1445.
Fraugde, Aasum Hrd. 1355, 1377, 1392, 1398, 1407, 1419, 1429, 1430.
Snede, Langelands Nørre Hrd. 1360, 1403.
Sellinge, Vinding Hrd. 1362, 1374, 1387, 1395, 1398, 1402, 1407.
Hellerup, Vinding Hrd. 1366, 1387, 1392, 1395, 1416, 1430.
Dalby, Bjerge Hrd. 1357, 1423, 1433, 1434.
Kjølstrup, Bjerge Hrd. 1371, 1395, 1433.
Stenstrup, Sunds Hrd. 1372, 1373, 1445.
Dreslette, Baag Hrd. 1372, 1397, 1445.
Ellested, Vinding Hrd. 1374, 1394, 1395, 1398.
Aasum, Aasum Hrd. 1377, 1392, 1425, 1447.
S. Broby, Salling Hrd. 1392, 1397.
Kværndrup, Sunds Hrd. 1393, 1394, 1396, 1419, 1433, 1445.
Haarslev, Skovby Hrd. 1394, 1397, 1424, 1445.
Haarby, Baag Hrd. 1397, 1433, 1439, 1445.
Orte, Baag Hrd. 1403, 1429, 1442.
Hanstrup, Salling Hrd. 1407, 1423.
Seden, Aasum Hrd. 1412.
Balslev, Vends Hrd. 1416.

Afladsbrevene udstedtes af Biskoppen i Odense, almindelig under Konventer, hvorved andre af Rigets Biskoper slutte sig til ham i denne fromme Gjerning og hænge deres Segl ved Siden af hans. Skaarup Kirkes Afladsbrev er udstedt af Paven i Avignon. Brevene love Syndsforladelse paa 40 Dage til dem, der besøge Kirken paa de store Højtidsdage og visse angivne Helgendage; til dem, der følge med Hostien og den sidste Olie, naar det bringes til en Syg; til dem, der, naar Aftenklokken ringer, bede 3 Ave Maria, eller som gaa Kirkegaarden rundt og beder et Fadervor og et Ave Maria, endelig (og det var Hovedsagen) til alle, som hjælpe til Kirkens Bygning, til Alterlys, eller hvad Kirken ellers trængte til.

Gudme Kirke kan ikke anføres mellem de Kirker, om hvis Ombygning Afladsbrevene ere bevarede. Men de Forandringer, den undergik, maa dog være samtidige med dem, der foretoges ved de andre Landsbykirker. Kirkens Skib var strax ved Stenkirkens Opførelse bygget større end Skibet i de ældre Stenkirker (c. 60′ l. 23½′ br.)[1]; Ombygningen indskrænkede sig til Choret, der blev revet ned og opbygget i Flugt med Skibet, (jvf. Grundplanen S. 586). Kirkens (nuværende) Længde blev saaledes ialt 88′ 6″. Det ved Ombygningen anvendte Materiale var baade raa Kamp og Tegl, dette sidste benyttedes til østre Gavl. Men Teglen anvendtes samtidigt til Indfatning om de nye større Vinduer, der gjennembrødes i hele Kirkens Længde. Vinduerne bleve alle fladbuede — en

---

Findstrup, (nedlagt Kirke i Diernisse Sogn) Salling Hrd. 1416.
Hundstrup, Salling Hrd. 1416.
Egense, Sunds Hrd. 1419.
Gjestelev, Salling Hrd. 1419.
Svanninge, Salling Hrd. 1424, 1434.
Lumby, Lunde Hrd. 1475.
Føns, Vends Hrd. 1478.

[1]) Til Sammenligning kan tjene.

Gudbjerg Kirkes Skib:	39′ 3″ l.,	25′ 6″ br.
Langaa —	38—39′ (opr.),	16′ br.
Brudager —	27′ 10″ l.,	19′ 5″ br.

Form, der fremfor Spidsbuen er gjennemgaaende for alle de paa denne Tid ombyggede fyenske Kirker — og til hver Side forsynede med tredobbelt Karmsnit. Døren paa Sydsiden blev ligeledes fladbuet; over den anbragtes et mindre Vindue, hvis Karme forlænge sig ned i Flugt med Dørkarmene. Der er nu ikke Spor at se af nogen Indgangsdør mod Nord. I Skibets Vestende blev der, som det ogsaa skete paa hin Tid i andre fyenske Kirker, aabnet en større spidsbuet Portal. Chorgavlen bærer Kamme og er prydet med Tandskifte; den har et blindet Vindue af Form og Størrelse som de andre samtidige Vinduer.

Det østligste Parti af Skibet har ved Ombygningen af Choret været nedbrudt; den brede forholdsvis lave Triumfbue hidrører saaledes fra denne Tid. Det nye Chor blev overhvælvet, og Hvælvingerne i Skibet blev udentvivl indbyggede ved samme Lejlighed; de ere, som det snart skal vises, i ethvert Fald ældre end 1488; Skibets Mure bleve af denne Grund forhøjede.

En Forandring ved Gudme Kirke, der her som andensteds efter det ejendommelige Munkeskifte ogsaa skriver sig fra Slutningen af Middelalderen, er Tilbygning af et Taarn for Vestenden. Taarnet fik en anselig Højde; dets underste Del blev indrettet til at tjene som »Forhal« til Kirken foran den spidsbuede vestre Portal, og det havde derover 2 Lofter eller Stokværk med en fladbuet Indgangsdør til hvert fra den murede Vindeltrappe. De saaledes dannede Taarnkamre vare uden Lysaabninger. Om de ikke desto mindre have været bestemte som Opholdssteder eller Tilflugtssteder, naar en Fjende var i Egnen, maa henstaa. Vidnesbyrd om en fortifikatorisk Hensigt med Taarnets Opførelse fattes her ligesom i Egnens andre samtidige og meget solidt byggede Kirketaarne. Gudme Kirketaarn var tidligere meget højere end nu; det havde et Sæt Lydhuller over de nuværende og bar Kamgavle. Men i indeværende Aarhundredes første Halvdel blev Taarnets Skrøbelighed udbedret ved at man rev dets øverste Del ned, saa at kun

det ene Sæt Lydhuller blev tilbage, hvorpaa Taarnet dækkedes med et lavt, pyramideformet Tag. Samtidigt løftedes Forhallens Loft, hvorved det nederste Taarnkammer forstyrredes. Indgangen fra Taarnet til Kirken blev da paany gjennembrudt, efter at den i lange Tider havde været tilmuret, muligt fra 1603, da et Vaabenhus ifølge Aarstallet paa dets Gavl opførtes foran Indgangsdøren paa Kirkens Sydside. Endnu paa Biskop Jakob Madsens Tid var der intet Vaabenhus, og Hovedindgangen var, som i den sidste katholske Tid, igjennem Taarnet — i hvilket der dengang forøvrigt laa Brædder og Halm, tilhørende Præsten[1]).

Ved Gudme Kirke stod paa Jakob Madsens Tid en Tiendelade, der af ham betegnes som god[2]); den er imidlertid nu forlængst nedreven, ikke engang Pladsen kjendes. Saadanne Kirkelader ere blevne opførte ved de fleste fyenske Kirker; adskillige af Kamp og Tegl fra Slutningen af den katholske Tid ere endnu bevarede (i Gudme Herred f. Ex. i Hesselager). —

Naar man for et Par Aar siden traadte ind gjennem Taarnet i Kirken, viste alle Hvælvinger og Vægge sig som sædvanligt hvidtede, og saadanne ensformige hvide Flader havde frembudt sig for Øjet, saa langt Mands Minde naaede tilbage. I Efteraaret 1876 røbedes imidlertid ved tilfældig Afstødning af Hvidtekalken en Indskrift over Indgangsdøren fra Taarnet, og da der ovenover de fremkomne Spor af Indskriften ved en nærmere Prøve viste sig en Rosetdekoration, lod Kirkens Ejer, Kammerherre Sehested

---

[1]) J. Madsens Visitatsbog S. 175. I Skaarup Taarn laa Præstens Øl. 213. I Tved Taarn laa Hø, tilhørende en Husmand. 215.

[2]) Denne Bemærkning er tilfældigvis overset af Visitatsbogens Udgiver i det meget utydeligt skrevne og uordentlige Manuskript. Jakob Madsens Rids af Gudme Kirke yder ingen mærkelig Oplysning.

til Broholm, i Januar 1877 under Forf.s Ledelse Hvidtekalken afbanke hele Kirken igjennem. I samme Forsommer bleve Malerierne saavidt muligt gjenopfriskede ved Prof. Kornerup; navnlig lykkedes Restaurationen fuldstændigt paa alle Hvælvingskapper og Buer; andre Steder, saaledes omkring Vinduerne og paa Væggene i Choret, vare Malerierne altfor meget ødelagte.

Hvælvingsdekorationerne i Gudme Kirkes Skib have deres særlige antikvariske Interesse ved at vise Aarstallet 1488. Aarstal anbragt mellem de malede Dekorationer forekommer meget sjældent her i Landet; hidtil kjendes endog kun et Par saadanne men yngre Dateringer paa Kalkmalerier fra Middelalderen, nemlig Aarstallet 1511 i St. Birgittes Kapel paa Nordsiden af Roskilde Domkirke, og 1519 paa Malerier, der for nogle Aar siden fandtes i Herrested Kirkes Chor. Der er Spor af, at Kirken har haft malede Væggedekorationer, før Hvælvingerne indbyggedes; de bestaa dog kun i en simpel, ved Bueslag dannet Roset, der fortsætter sig ind bag den vestligste Hvælvingspille paa Nordsiden. Gaa vi over til nærmere at betragte Malerierne fra 1488, se vi Hvælvingsribberne baade i Choret og i Skibet prydede med røde og graa, i Spidsvinkel sammenstødende Striber. Nærmest Rosetten, hvori de samle sig, er der paa hver af Chorhvælvingens 8 Kapper malet en gul Blomsterkurv, fra hvilken en Plante slynger sig op om et i Kurven staaende Espalier. Man har stræbt at afvexle med 4—5 Planteformer, men bestemt kjendelig er dog kun Vinstokken med Drueklaserne — Vinstokken er Kristus, Grenene: Bekjenderne af hans Evangelium (Joh. XV, 1—5) —, de andres hvide Blomster ere saa temmelig ens. Bladene kunde tyde paa Tidsel og Lilie. Paa Væggen i Choret har været malet Fremstillinger af Kristi Lidelseshistorie, dog har intet Billede været anbragt paa den østre Væg, hvor Altertavlen staaer. Tydeligt er nu kun: Kristus, bærende sit Kors, til Siden for Triumfbuen. Mod Nord har

der, at dømme efter en Haand med løftet Svøbe, været afbildet Hudstrygelsen og desuden Fremstillingen for Folket. Paa den søndre Væg ses kun Rester af Bygninger, Taarne og Mure, der maa have forestillet Jerusalem, men som Baggrunden for Billederne. Senere Dekorationer og Mindetavler have ødelagt dem paa begge disse Steder.

Malerierne fra 1488 i Skibet udmærke sig ved Afvexling i ornamentale Motiver, forskjellige Hvælving for Hvælving, men ere forøvrigt i Udførelse og Planløshed i Overensstemmelse med, hvad andre Dekorationer fra den sidste katholske Tid lære os om hin Tids Smag og kunstneriske Sands (se de medfølgende litograferede Billeder)[1]). De 1488 anvendte Farver ere kun rødt og graat med regelmæssig Afvexling. Tavlemønstret paa Pillerne vexler med rødt og hvidt, i den tavlede Paneldekoration og en enkelt Gang andensteds kommer gult til. Paneldekorationen, der ogsaa findes i Choret, har ikke været ganske ensartet hele Vejen; men Sporene af de andre, i Karakter med hin overensstemmende Variationer vare saa svage, at det ved Restaurationen besluttedes at gjennemføre den, der var den bedst bevarede og almindeligste. Der har været Malerier ovenover Panelet omkring Vinduerne i Skibet, men de vare ødelagte, undtagen i andet Fag paa Sydsiden fra Ø., hvor nederst ses Maria med Kristi blodige Lig paa Skjødet. I Bladdekorationerne langs Hvælvingsbuerne er der megen Afvexling, snart ere de som Sivblade, snart som snørklede Ranker eller fine Bladstængler, hvilket sidste navnlig er Tilfældet i den vestligste af Skibets fire Hvælvinger, som man paa Grund af de buede Hjørner i Skibets Vestende

[1]) At disse saa vel som Grundplan af Kirken have kunnet medfølge denne Afhandling, skyldes Kammerherre Sehested til Broholm. Det Billede, der fremstiller Dekorationen af Skibets østligste Parti, er samlet efter to af Prof. Kornerup udførte Tavler; man har derved maattet forskyde Perspektiven meget. Chorbuen viser saaledes ganske andre Vidde- og Højdeforhold end i Virkeligheden.

ved Indbygningen har maatte give en smallere, uregelmæssig Form fremfor de andre. I den anden Hvælving fra Øst ses Plantestænglerne paa en naiv Maade hævende sig frem af to mønstrede Hankekander.

Hvad angaar Malerierne paa Hvælvingskapperne, da ses de over Chorbuen at tyde hen paa, at vi her nærme os Kirkens helligste Parti. Paakaldelsen af Maria træder navnlig frem: i et Monogram staar hendes Navn tegnet over en raat malet Enhjørning, der er Symbol paa Jomfruens Undfangelse, og lidt til den ene Side staar »Ave Maria«, skrevet med Tidens sædvanlige Minuskelbogstaver. Det her benyttede Monogram for den hellige Jomfrus Navn forekommer flere Gange anvendt i Middelalderen herhjemme; vi se det saaledes i et Segl, som Præsten Bo Nielsen i Hviding Herred førte 1480[1]), og i et andet, som Prioren for Ø Kloster i Limfjorden, Jens Nielsen, førte 1506[2]); det findes paa Midtlaasen til det paa Museet bevarede forgyldte, med smukke Jernbeslag prydede Skrin fra Sorø Kloster, svarende til Bogstaverne A V E paa Sidelaasene[3]), og paa Siden af et lille, rundt, som en Medaillon formet Sølvrelikviegjemme, der paa den modsatte Side viser Bogstaverne I. H. S. (ɔ: Jhesus hominum salvator, eller hyppigere kun Jhesus); det er fundet paa Falsterbo Slotstomt og bevares i Museet i Lund. Endelig have vi det udskaaret paa Siden af en stor Benfingerring (til Tommelfingeren), hvis Midtplade viser Bogstaverne I. H. S.[4]).

---

[1]) Geh. Ark., Ribe Stifts Breve, 348.

[2]) Geh. Ark., Vennebjerg Hrd. 3.

[3]) Afb. i Worsaae: Nordiske Oldsager, Fig. 606. Bogstaverne ere noget utydelige.

[4]) I Museet f. nord. Olds. Den maa være fra den sidste katholske Tid, men nærmere vides ikke om den: den var i sin Tid i Museum Wormianum og blev af Ole Worm anset for at være baaret som afværgende Epilepsi, Krampe og lignende Sygdomme.

Enhjørningen var det voldsomme og utæmmelige Dyr (Hjobs Bog 39, 12), der ikke kunde fanges af nogen Jæger, men naar det saa en skær Jomfru, da lagde det sig roligt i hendes Skjød. En Engel jagede det ved 3 Hunde — Spes, Fides, Caritas eller Caritas, Veritas, Humilitas — i Jomfru Marias Skjød; ɔ: ved de tre guddommelige Dyder undfanges Sønnen i Jomfruens Skjød. Vi have herhjemme en større malet Fremstilling heraf i Gislev Kirke i Gudme Herred paa den østligste Hvælvingskappe i Skibet fra Tiden ved 1500, og paa et Antemensale i Gyrstinge Kirke, Alsted Herred mellem Ringsted og Sorø, fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (nu i Museet).

Nær Monogrammet og Enhjørningen staar Korset som Symbol for Sønnen; flere andre Steder paa Hvælvingskapperne findes lignende større Kors malede, et saadant mod Syd i den østre Hvælving er tegnet over »Hagekors« — ligesom man tegner »spansk« S over et vist, paa en bestemt Maade stillet Antal Prikker. I den anden Hvælving fra Ø. har man udfyldt de saaledes fremkomne Mellemrum i et Kors med vexlende rød og graa Farve. Ved dette Kors findes et Par større, ejendommelige Rosetter, der ende i Lilieornamenter og se ud som store Blomster paa tynde Stængler. Ogsaa Mønstrene i disse ere fremhævede ved Afvexling med Farverne rødt og graat. En tydeligere »Blomst« ses nedenunder Enhjørningen over Chorbuen, men forøvrigt er der her paa en vidunderlig planløs Maade anbragt Rosetter og »Sole«, Marekors — det ene mislykket i sin Konstruktion —, samt forskjellige Bogstaver og Mærker foruden Aarstallet 1488, skrevet med arabiske Tal, der fra Midten af Aarhundredet findes anvendte ved Siden af Romertallene.

Det vil være vanskeligt at give nogen sikker Forklaring af Mærkerne og Bogstaverne. Nærmest Korset staar 2 Mærker sammen, der kunde se ud til at betyde et Alpha og Omega, en symbolsk Betegnelse (jeg er Begyn-

delsen og Enden), vi saa tidt se anvendt; men paa den 3die Hvælving i Skibet findes paa den østre Kappe det, der skulde betyde Alpha, ved Siden af et umiskjendeligt Bomærke, saa at vi maa antage denne Betydning for alle de andre Mærker af lignende Konstruktion. De betegnede snarest Malerne, der have arbejdet i Kirken — ligefra Mester Bo ved Aar 1200 kunne vi følge denne Tendens hos Haandværkerne til paa en meget fremtrædende Maade at bringe sig selv i Erindring ved deres Konstværker (smhld. Røgelsekar, Døbefonte, Kirkedøre m. m.). Et af Bomærkerne er dog maaske Præstens [1]).

Men vi kunne da ogsaa antage, at Bogstaverne ligesom Bomærkerne ere Personmærker: P betydende f. Ex. Petrus og det sammenslyngede L S f. Ex. Laurentius Severini. At læse dem alle som ét Navn, f. Ex. Peder Laurensøn, forbyder Tidens Skrivemaade (ligesom Afstanden). Man benyttede enten ét Bogstav — Begyndelsesbogstavet til Fornavnet — eller to, begge Begyndelsesbogstaver; Fremhævelsen af Efternavnets sidste Stavelse tilhører senere Tider. — Dog den Gisning lod sig vel ogsaa fremføre, at navnlig de i Korsskæring sammenslyngede S og L efter deres Plads havde en dybere, hellig Betydning, f. Ex. var en Forkortelse for Sanctus Laurentius.

I Gudme Kirketaarn hang fordum en Klokke, der bar Indskriften:

Jesus Nazarenus rex Judæorum miserere nobis. Maria Mater gratie, tu nos ab hoste protege. Anno Domini

[1]) Den store, smukke Altertavle i Faaborg Kirke, der bærer Aarstallet 1511, viser et Skjold ved Fødderne af hver af de fire store Helgenfigurer, der ere malede udvendig paa Flojene. Det ene af disse Skjolde viser Bispen Jens Andersens Vaaben, de tre andre Skjolde, hvoraf ingen er Vaabenskjold, maa sikkert minde om forskjellige af de øverste Gejstlige ved det gamle Kloster, hvad der er tydeligt for det ene, der bærer et Dobbeltkors mellem Bogstaverne p og n, ɔ: Petrus Nicolai presbyter et prior hospitalis sancti spiritus in oppido Foburg (Aktstkr. til Fyns Hist. I. S. 135).

M.CD.XXXXI factum est hoc opus in honorem Domini nostri Jesu Christi et S. Laurentii per Magistrum verum et curator: Dn. Laurentium Mand. Amen [1]).

Klokken er forlængst omstøbt, saa at der ikke kan bødes paa forskjellige Besynderligheder i Indskriftens Ordlyd, men Hovedsagen er den: Kirkeklokken er støbt til Ære for St. Laurentius, som om han var Kirkens Skytshelgen. Vel kunne vi ikke se bort fra, at Præsten, der lod Klokken støbe, hed Laurentius, og at saaledes vistnok St. Laurentius — som almindeligt i Middelalderen den Helgen, hvis Navn man bar — var hans private Skytspatron; men det er dog rimeligt, at her er et tilfældigt Sammentræf. St. Laurentius var en af de Helgener, der tilbades mest her i Landet i Middelalderen, men hans Helgennavn var ogsaa meget tidligt kommet i Ry i Folket, navnlig da Lunds Domkirke i det 11te Aarhundrede indviedes til hans Ære. I den bekjendte Legende om Laurentius og Trolden Fin, der havde lovet at bygge Domkirken for ham mod at faa Sol, Maane og den hellige Mands Øjne, med mindre han kunde nævne hans Navn, finde vi endog kun en Omstøbning af en Mythe om de hedenske Guder. Af fyenske Kirker vides f. Ex. Kirken i Kjerteminde [2]), endvidere Kirkerne i Dalby(?) [3]) og Stubberup [4]) Bjerge Herred, Fraugde [5]) i Aasum Herred, Kværndrup [6]) og Stenstrup [7]) i Sunds Herred og Fjeld-

[1]) Marmora Danica, I, 241.

[2]) Præsteber. fra 1706 i Suhms Samlinger, I, 91.

[3]) Danske Atlas, VI, 572. Ifølge Jakob Madsens Visitatsb., 158, var Kirken viet til St. Peder «mhld. Altertavlen).

[4]) Ifølge Jakob Madsen, S. 157 — Danske Atlas nævner St. Peder. Der maa aabenbart og snarest i D. Atlas foreligge en Forvexling mellem de to Kirker Stubberup og Dalby, hvilken sidste da snarest er den til St. Peder viede. Forøvrigt vides St. Peders Navn kun knyttet til Søndersø Kirke, der endog var viet «Peder og Paul» (Indskr. paa Kirkedøren).

[5]) D. Atlas, 556. Suhm, l. c. 34.

[6]) Afladsbrevene.

[7]) Scr. rer. Dan. I. 383.

sted [1]) i Vends Herred viede St. Laurentius. Ligesaa ofte findes St. Michaels [2]), St. Mortens [3]) og St. Katharinas [4]) Navn knyttede til fyenske Kirker; kun St. Nicolaus' Navn forekommer hyppigere [5]), — hans Helgentilbedelse havde i Hellerup Kirke, Vinding Herred, antaget en egen Karakter, idet hans Billede hver Lørdag Aften smykkedes med Urter og Baand af Egnens Piger for et godt Giftermaal [6]).

Hvor vanskeligt det er i den malede Dekoration at finde nogen gjennemgaaende Tanke, der nøje harmonerer med Stedets Hellighed, og ikke hvert Øjeblik afbrydes af Malerens øjeblikkelige, mere eller mindre verdslige Indskydelse, som han strax har ladet sin Pensel følge, ses foruden af Bomærker, Marekors o. desl. af en Art »Dekoration« om et Lydhul mod Syd i den østligste Hvælving. Man fik den Ide at gjøre dette til Centrum for en Dekoration — den eneste paa hin Hvælvingskappe — og malede saa med røde Konturer et karikeret Ansigt af en Riddersmand med Fjerbaret, i hvilket Hullet tjente som den gabende Mund, der var omgivet af et let Overskjæg og Fipskjæg. Næsen var tyk og klumpet. Dog slige frivole Udskejelser i den kirkelige Dekoration vare almindelige for hine Tider. Som omtrent samtidigt Exempel fra Fyen kan anføres, at der paa en Hvælving i St. Knuds Kirke i Odense kom en Figur frem med spids Hue, der med Fingrene videde Munden ud til begge Sider og rakte Tungen ud af Halsen [7]). Et lignende Hoved fandtes i Gislev Kirke. — I den 3die

---

[1]) I Sognet holdes St. Laurids Marked. D. Atl. 651.

[2]) f. Ex. Sanderum, Oure (Gudme Herred), Hjadstrup og Brenderup (?).

[3]) f. Ex. Rorup, Ø. Skjerning, Krarup, Skovby (?). — Bjergby paa Taasinge, Tullebølle paa Langeland.

[4]) f. Ex. Lumby, Mesinge, Skjellerup og Vejstrup (?).

[5]) f. Ex. Middelfart, Bogense, Assens, Svendborg. — Drigstrup, Gjeldsted, N. Broby, Kullerup, Hundstrup, Svanninge, Skamby, Orte og som det synes: Ryslinge, Ugerslev, Allesø, Hellerup, Brenderup.

[6]) Suhm, Saml., I, 76.

[7]) En Tegning heraf forevistes 1875 Forf. af Maler Bærentsen i Odense.

Hvælving fra Ø. i Gudme Kirkes Skib er i nogen Afstand fra hinanden malet 2 spidssnudede røde Sko af forskjellig Størrelse, med Snuderne i modsat Retning.

Af stor Interesse, tiltalende ved en smuk til Grund liggende Tanke som ved Naivetet i Fremstillingen, er det over Hovedindgangsdøren til Kirken paa vestre Væg malede Billede. Vi se her en Borg med sit hele Bygningskomplex af Huse og Taarne, med de omgivende Mure og den nedladte Bro, der danner Forbindelsen med Omverdenen. Midt i denne Borg sidder den skæggede Borgherre i Husdragt med sin Frue ved Siden, begge malede som Brystbilleder af uforholdsmæssig Størrelse midt imellem Borgens Tage. Overfor Borgen ses til den modsatte Side af den spidse Dørbue en Drage, der med rejst Kam hæver sit gabende Svælg imod Borgen. Det ser ud, som om den har haft Vinger, udgaaende ved Korsglorien (se Afb.). Ved Kalkens Afbankning saas der Spor af, at den havde været fremstillet omgiven af Flammer. Dragen er Fredsforstyrreren, al Ondskab, der søger at bane sig Vej i Menneskets Sind, al Ulykke, der truer hans Hjem og hans Hus. Men Kirkens hellige Velsignelse er lyst over Borgen: Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea.

At Velsignelsen er lyst over det Hus, man her har villet fremstille, og over de daværende Beboere, man ligeledes har søgt at portraitere, bliver tydeligt ved, at Indskriften begynder til Siden i Hvælvingskappen, umiddelbart over Borgens Taarne, skjønt den krævede saa stor Plads, at den trods dristige Forkortninger (bitantibus for habitantibus) maatte fortsættes hen over den nærmeste Kappe. Var det Kirken og de Kirkesøgende, Velsignelsen gjaldt, havde man sikkert stillet Indskriften mere symmetrisk og næppe i Forbindelse med en Fremstilling, der kunde tillade en anden Opfattelse. Dog særlig Indskriftens Ordlyd og Brugen af habitare tyder paa det verdslige Hus.

Den med sin Hustru fremstillede Borgherre er aabenbart den Mand, der har bekostet den maleriske Udsmyk-

ning 1488, maaske tillige Kirkens Ombygning. At Kirkens Velgjører saaledes lader sig selv afskildre i Kirken, have vi Exempler paa baade fra den ældre og den yngre Middelalder[1]), og at denne Velgjører snarest er en i Sognet boende Herremand, tør vi bestemt antage. Nu er det vel ovenfor omtalt, at der nær ved Kirken laa en Hovedgaard, Egemose kaldet; men denne Gaard kan ikke have været nogen saa stor eller stærk befæstet Borg, som Billedet tyder hen paa, og dens Betydning som Ejendom maa netop paa hin Tid have været i Aftagende. Man kan med al Rimelighed — selv om der ej tør henpeges paa den fremtrædende Maade, paa hvilken man har ladet Broen til Borgen afmale i Forgrunden paa Billedet, medens almindeligt paa Billeder fra Middelalderen kun Ringmuren danner Forgrunden — antage Borgen for at forestille »Broholm«, hvis Herre var en ganske anderledes Rigmand end Egemosegaardens Ejer. Broholm er opført i en opdæmmet Eng med Tangeaaen som Afløb, paa tvende Holme. Det var de brede Grave, der, efter Sagnet, i Grevens Fejde frelste Broholm fra at dele Skæbne mad Ørkil Slot og Tidselholt, men paa Nordsiden, hvor Gravene ere temmelig smalle og hvor Broen til Gaarden altid har været, maa sikkert stærke Ringmure og Forsvarstaarne, saaledes som vi netop se antydet paa Billedet — hvor fortegnet dette nu end er —, have afgivet et vigtigt Værn. Hvad Taarnene angaar, er det at mærke, hvorledes deres Tag rejser sig indenfor Murkrandsen, bag hvilken der har været Plads til Forsvarerne og Skytset. Det vil erindres, hvorledes der ved den for faa Aar siden foretagne Restauration af Gaasetaarnet ved Vordingborg blev givet Taget den selv samme Plads, medens det før laa ud over og skjulte Murkrandsen. Man

[1]) F. Ex. Asker Ryg og Fru Inge i Fjenneslevlille Kirke, Valdemar den store paa Portalen i Slesvig Domkirke, Adelsdamen af de Poyskers og van Haghens Slægt i Saxkjøbing.

kunde dengang kun følge udenlandske Forbilleder: ved det her beskrevne Billede har denne Restauration faaet en yderligere, hjemlig Bekræftelse.

Broholm, der tidligst nævnes i Valdemar Atterdags Tid [1]), havde i første Halvdel af det 15de Aarhundrede været i Ulfeldernes Eje. Navnlig er Peder Nielsen Ulfeld, der tidligst forekommer nævnet »af Broholm« 1429[2]), ofte fremhævet paa Grund af Thingsbrevet 1462, der forbyder Øgenavnet Stegefisk, som en af hans Svende havde givet ham, og bevidner, »at han alle Dage har været en retvis god kristen Dannemand« [3]). Gjennem Fru Marine Nielsdatter, formentlig Søster til Peder Nielsen, gik Broholm 1473 i Arv til Fru Margrete Andersdatter, g. m. Johan Fickesen, Ridder; tidligst (1459) nævnet som Dronning Dorotheas Hofsinde [4]).

Hr. Johan Fickesen, der forekommer som Befalingsmand paa det faste Slot Ravnsborg paa Laaland [5]), skrives endnu 1499 »til Broholm«. Det er altsaa paa hans Tid, at Sognekirkens Hvælvinger modtage den maleriske Udsmykning, og saaledes hans og hans Frues Billede, vi se gjengivne indenfor Borgens Mure. Slægten bar Navnet Fickesen som sit Stammenavn (Johan Fickesens Søn skrives »Laurens Johannesen, som Fickesen kaldes«); lignende Slægtnavne have vi f. Ex. i Emmiksen, Kortsen, Stensen. Navnet Ficke, der er almindelig i Slægterne Møltike, van Vitzen, kunde tyde hen paa tydsk Oprindelse, og ligesom man ikke i Slægttavlerne kan føre den længer tilbage her i Landet end til Erik af Pommerns Tid, nemlig til Johan Fickesens Fader, Ficke Fickesen, saaledes er der en Tradition, der knytter den til denne Konge. Klevenfeldt fortæller i sine haandskrevne

---

[1]) se »Broholm« i Danske Herregaarde, udg. af Richardt og Becker.
[2]) Geh. Ark., Ringsted Hrd. 91.
[3]) Danske Mag. IV. 238.
[4]) Diplomat. Christierni I. S. 112.
[5]) De ældste danske Arkivregistr., I. 117.

Samlinger i Gehejmearkivet: »Udi den mig communicerede Optegnelse om den Gyntelbergske Familie anføres, at Ficke Fickesen var med Kong Erik af Pommern paa Jagt, skjød der en Hjort og kastede sig paa samme; men den saarede Hjort gav sig i Havet med hannem og holdt fast ved ham, indtil Døden trængte ham til Landet igjen. Og som Kongen ikke vidste andet, end at de begge vare døde, saa bød han Fickesøn forandre sit Vaaben, som forhen havde været en gul Rude i et blaa Feld, og i den Sted at føre en halv rød Hjortevide og 2 blaa Bølger i Skjolden og en half hvid Hjortevide paa Hjelmen« [1]). —

Altfor ofte optræde Ukyndige som Dommere over de Malerier, der komme frem under Kalkskorpen i vore Landsbykirker, og en Fordømmelse til at udslettes for alle Tider bliver da de gamle Billeders almindelige Skjæbne. Men den raa og simple Malning, de fortegnede Skikkelser og naive Grupperinger kan i mangt et Tilfælde afgive Tidsbilleder, der ere af stor Interesse for Studiet af vore Fortidsminder. Der er neppe mange Kirker paa Fyen, som ikke vise Spor af malede Dekorationer fra Middelalderen, naar Hvidtekalken bankes af deres Hvælvinger; i Gudme Herred har i Langaa Kirke længe været Malerier fremme; paa Triumfbuen paa Nordsiden: Pilatus, der toer sine Hænder, paa Sydsiden: Kristus med Opstandelsesfanen. Dekorationen vil kunne følges videre omkring i Kirken. I Ryslinge Kirke har Forf. ogsaa overtydet sig om, at gamle Farver komme frem under Hvidteskorpen, og i Gislev Kirke er paa Foranstaltning af Jægermester Lindegaard til Lykkesholm i Sommeren 1878 afdækket og restaureret en Suite Malerier i 2 Hvælvingsfag, nemlig i Choret og det nærmeste Fag i Skibet. Paa et enkelt Bil-

[1]) Paa Hjelmen førtes foruden Hjortevien et Vesselhorn (ifølge Adelslexikonet, der angiver andre Farver end ovenfor, var det rødt). — Ridder Johan Fickesens Vaabensegl findes i Gehejmeark. Hyldinger 13. (1487).

lede nær ere de alle Fremstillinger af Jesu Historie. Tiden er ved 1500.

Reformationen har neppe raset saa meget mod de malede Billeder som mod de udskaarne »Afgudsbilleder«. Overhvidtelsen er vist ofte temmelig sen og navnlig foranlediget ved den Bekostning, Vedligeholdelsen vilde kræve. Det viser sig snart i en, snart i en anden Kirke, hvorledes man strax efter Reformationen saa vel som senere, ganske som i Middelalderen pryder Kirkens Vægge med Malerier, holde disse sig end strengere til Bibelen end de tidligere.

Det er dog tvivlsomt, hvorvidt den gamle Dekoration i Gudme Kirke var fremme endnu 1693, da Jørgen Skeel til Broholm og Fru Lisbeth Bille lod Partiet omkring Chorbuen ud mod Skibet dekorere med malede Figurer. Paa Væggen over Herskabsstolen i Skibet fremkom under Kalkskorpen en i en Ramme malet Indskrift, som dog kun ufuldstændig kunde fremdrages:

Gud til ERE oc
Kiercken til Prydelſe Haffuer
Höie oc Velbyrdige Jørgen Skeel til Broholm
K. M. Eſtads oc Cantceli Raad med ſin Velb. frue
Eliſabet Bilde Ladet ſtaffere — — — med
— — offuer Korſboren oc andet — —
— — — — Anno 1693.

Det over Triumfbuen hængende store Trækrucifix fra den sidste katholske Tid blev gjort til Centrum i Dekorationen; Maria og Maria Magdalene bleve malede til Siderne for dette; en Engel nedenfor hver af dem igjen, og nederst til den ene Side Moses, til den anden Aron. Der er ikke her fundet Spor af ældre Malerier under de nyere; hvilken Tidsalder Malningerne paa Triumfbuens Underside tilhørte, var umuligt at afgjøre efter de tilbageværende Spor. Paa Jørgen Skeels Tid maa i alt Fald sikkert de gamle Billeder i Choret have været overkalkede; han lod store Ahnetavler ophænge og Rammer male uden om dem paa den nordre Væg.

Selv alle Jørgen Skeels Udsmykninger af Kirkens Vægge vare i vore Dage skjulte under Hvidteskorpen; og nye store Vinduer i senere Tider brudte ud og fejlagtig gjorte spidsbuede. Dog Kirkens Historie kan, som vist, trods alle Forstyrrelser, endnu læses paa dens Mure.

Vi skulle nøjere se at følge hine Fortidens Spor gjennem Kirkens Inventarium og Monumenter.

I Gudme Kirkes rummelige Chor, hvor Sørgefaner med gyldne Indskrifter hænge i Række som Minder om de Slægter, der hvile i Gravkapellet under dets Gulv, og store malede Ahnetavler vise de der slumrende Skeelers og Billers adelige Herkomst og Stammetræ, pranger Kirkens gamle katholske Altertavle i sin fornyede gyldne Glands endnu paa Alteret. Til hver Side af denne staar en større Kirkestol af Egetræ med gjennembrudte Ornamenter og anden Udskjæring, der fører ogsaa dem tilbage til den katholske Tid, og samme Ælde har et stort, ærværdigt klodset Egetræsskab, der har Plads i det ene Hjørne ved Skillemuren til Skibet ligeoverfor Kampestensdøbefonten. Alterbordet er kun sammenslaaet af Fjæle; det murede Alterbord maatte nedbrydes ved Indrettelsen af Gravkapellet under Choret i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Et falmet gult Alterklæde med brede, lodrette, blaa Striber og prydet med Jørgen Skeels og hans Frues Navnetræk hænger endnu under det røde Fløjels Klæde. Den udskaarne Altertavle viser i Midten Kristus korsfæstet paa Golgatha mellem Røverne; et stort Antal Figurer ere fremstillede foran Korsene; paa Fløjdørene ses:

Kristus bærer sit Kors	Opstandelsen
—	—
Hudstrygelsen	Gravlæggelsen.

Udvendig maa Fløjdørene have baaret Malerier, men de ere gaaede tabte. Tiden for Tavlens Forfærdigelse vil kunne sættes til sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede, en Tids-

bestemmelse, der vil passe for Hovedmængden af de udskaarne Altertavler fra den katholske Tid. I Biskop Jakob Madsens Visitatsbog anføres saadanne Altertavler for næsten hver en Kirke; somme Landsbykirker havde flere end én, idet ogsaa de ofte havde Sidealtre for specielle Helgene. Om Sidealtre i Gudme Kirke vides intet.

Malmlysestagerne ere som almindeligt i Kirkerne fra 16—17de Aarhundrede, men savne Indskrift; tidligere brugtes oftest Træstager med en Jernpig foroven, hvorpaa Lyset fæstedes; i Jakob Madsens Visitatsbog anføres saaledes for Gudme Kirkes Vedkommende, at der da paa Alteret fandtes »et Træ til at sætte Lys paa«.

Kirkens Døbefont er en stor, raat tilhuggen Granitkumme uden nogetsomhelst for dens Tidsalder betegnende Ornament. Sokkel fattes nu, eller der har maaske aldrig været nogen; ogsaa for den ældgamle, med brede Tovsnoninger prydede Døbefontskumme i Ryslinge Kirke kunde dette antages. I Døbefontens Simpelhed skiller Gudme Kirke sig ligesom i andre Henseender fra Egnens Kirker, hvis Døbefonter alle vise Profilering og Ornamenter af forskjellig Art, der føre dem tilbage til den tidlige Middelalder; om derved er betegnet Ælde eller Ungdom for Gudme-Døbefonten maa lades uafgjort. At den tilhører den katholske Tid er sikkert; den svarede som de andre gamle Døbefonte ikke til Tiden, da man efterhaanden undlod at neddyppe Børnene og kun øste Vand paa Hovedet — endnu Biskop Peder Plade taler om de to Spande Vand, der bleve fyldte i Kummen, af hvilke den ene om Vinteren var med lunkent Vand. Metaldøbebækkenerne, vi i vore Kirker se anbragte oven i Døbefontene, ere ingensteds ældre end Frederik den andens Tid, men sædvanlig netop anskaffede i sidste Del af det 16de Aarhundrede. I Gudme Kirke træffe vi den almindelige Type: Mariæ Bebudelse i Bunden med den sædvanlige, flere Gange gjentagne Indskrift; Fremstillingen af Hunden, der jager Hjorten, findes gjentaget hele Randen rundt. Paa denne staar Rosen-

vinge-Vaabenet med Skjoldform fra Frederik den andens Tid, derover M, underneden K R D, i Bunden er indslaaet et Skjold med Bogstaverne K N og under Skjoldet Aarstallet 1635.

Det gamle jernbeslaaede Egeskab gjemmer ikke længer nogen af de Gjenstande, det oprindeligt var bestemt til at indeslutte: saasom Kirkens hellige Kar, Monstransen, Messebøger og Røgelsekar. Slige fritstaaende Skabe vare, som det ses af Jakob Madsens Visitatsbog, ikke ualmindelige i de fyenske Kirker. Museet besidder et meget mærkeligt, med rige Udskæringer og Indskriften: »Ave caro Christi pro me palla fuisti 1480«, fra Nørrebroby Kirke.

Choret har i den katholske Tid som almindeligt i Kirkerne været aflukket fra Skibet med et Tralværk; et saadant fandtes endnu paa Bisp Jakob Madsens Tid [1]), og Prædikestolen var da »offuer for Choret«. Den var oftest kun en Bogstol af Træ (lectorium); der er i Jakob Madsens Visitatsbog Antydning af, at den stundom har været anbragt ovenover det egentlige Tralværk og staaet i Forbindelse med en Art Pulpitur [2]). Prædikestolenes Anbringelse i Skibet skriver sig først fra Tiden efter Reformationen. I Gudme Kirke var der paa Jakob Madsens Tid en saadan nede i Kirken foruden den i Choret. Præsten klager over, at denne er for høj for hans Hoved; Bispen betegner hin Prædikestol som »Skarn«. Den nuværende Prædikestol bærer Aarstal 1675 samt Jørgen Skeels og Lisbeth Billes Vaabener.

De nuværende Stole for Menigheden ere uden Interesse; en enkelt Rest af ældre Endestykker er bevaret og tyder hen paa den senere Renaissanceperiode. Tidligere havde Menigheden ikke siddet ned under Guds-

[1]) Smhld. Bispens Bemærkninger om Lyndelse, Grindeløse, Oure, Sørup, V. Hæsinge m. fl. Kirker.

[2]) Saaledes i Kjerteminde, Oure, Sørup, Ouby og Gjestelev Kirker.

tjenesten. Stolestaderne i vore Kirker gaa ikke længer tilbage end Frederik den andens Tid[1]); kun Degnestole og Skriftestole kjendes fra den katholske Tid. Til saadant Brug have de udskaarne Stole, der nu staa hver til sin Side for Alteret, sandsynligvis været bestemte[2]). I Skibet hænger en 12armet Messinglysekrone med Aarstal 1682 og I S — L B (Jørgen Skeel og Lisbeth Bille).

Kirkeklokkerne ere uden antikvarisk Interesse; den mindste er støbt 1795 af D. C. Herbst i Kjøbenhavn, den største er omstøbt (vist af den gamle Klokke fra 1441) 1737 af Johan Barthold Holtzmann i Kjøbenhavn paa Foranledning af Obrist-Lieutenant Niels Sehested og Fru Elisabeth Skeel.

Af Gravstene fra Middelalderen ere ingen bevarede i Gudme Kirke, skjønt vi maa antage at flere af Broholms og Egemosegaards adelige Ejere og deres Slægt have fundet Hvilested i Sognekirken, navnlig i dens Chor. Deres Grave ere rimeligvis ødelagte, og Gravstenene sønderslaaede ved Indrettelsen af den store Begravelseskjælder under Choret i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Fra Tiden forud for dette er overhovedet kun ét Gravmonument bevaret: et Epitafium over en af Gudme Præster. Det er en sort Trætavle omgiven af en rigt udskaaren malet Ramme; Indskriftens forgyldte Bogstaver ere tildels udslidte:

Her ligger b — — — rlig
Bellærde nv Sl. Mand H — —
— — — — — — Forbum sogne
Pr — — — ubme og Broager vbi 20 Aar

---

[1]) I Næraa, Skam Herred, klagedes til Jakob Madsen, at Mouritz Podebusk havde ladet bygge 4 Stole til sine Karle og 3 til Fruens Piger nedenfor deres egne Stole, saa at Sognefolket maatte staa i Taarnet.

[2]) Øverst paa Nordsiden var tidligere en lukket Herskabsstol, med en særlig Indgang gjennem en i Kirkemuren brudt Dør. Denne er nu tilmuret ligesom ogsaa selve Stolen er omdannet i Lighed med de øvrige Stole for Menigheden.

som (hensov i) Herren dend (1)5 April 1679 i hans Alders 55 Aar
— — — — — ederlig og Gudelskende
Matrone — — — Datter i —ondrup med hvil-
ken hand Lefvede et — — — — og Kierlige ecte-
skab i 16 Aar — Uger 9 Dage — og aflede een Søn
og een Daatter, hafver hannem til een hæderlig
Amindelse dette Epitaphium Ladet oprette.
I Himel-Hiemet nv hans Siel sin hvile tager,
Han trolig tiente Gvd i Gudme og Broager,
hans gode Navn og Lof i ære-minde staar,
Og Kroppen gjemmes her til Herrens dag angaar.
Saa hviler udi Fred I Levninger og beene
Forinden Gravens Muur. I hver en aar og Seene
Skal Faa liv igien og Vorde lutter nye
Naar Sidste Verdens Dag begynder seent at grye.

Det udvidskede Navn paa Epitafiet er Niels Madsen Lørup, hvis Hustru hed Karen Hansdatter Lottrup eller Lopdrup[1]).

Paa den nordre Væg i Choret hænge to store malede Ahnetavler, der vise Stamtræer med Jørgen Skeels og Fru Lisbeth Billes 62 Ahners Vaaben og Navne gjennem fem Generationer. Udenom dem har med graa og sorte Farver været malet en større Dekorationsramme med en stor allegorisk Figur til hver Side, hvoraf Rester kom frem ved Kalkens Afbankning. Tavlerne bringe ingen nye genealogiske Oplysninger. En enkelt Fejl har derimod indsneget sig, idet i øverste Række paa Jørgen Skels Stamtavle Christen Sandberg (Fader til Kirsten S., g. m. Albert Andersen Skeel) er anført som gift med Fru Sophie Skinkel. Hans Hustru hed Anne Sommer, Datter af Oluf Sommer og Anne Rosenkrands[1]). I heraldisk Henseende er én

[1]) Wibergs Præstehistorie. Nogle her angivne Tal ses berigtigede af Epitafiet. — Sønnen hed Mathias Nielsen og blev Præst i Sønder-Broby.

[1]) V. S. Skeel: Optegnelser om Familien Skeel, S. 66. Jfr. Barner: Rosenkrantz'ernes Hist. I. 223. — Omtr. samtidig med Anne Sommer levede der en Sofie (Jørgensdatter) Skinkel, gift med en Anders Sandberg. Maanedskr. »Orion«. III. 360. (Meddelt af C. F. Bricka).

Fejltagelse at mærke. Lungevaabenet paa Jørgen Skeels Stamtavle (hans Moder var Ide Lunge, Datter af Jørgen Lunge til Odden) er gjennem de tre yngste Led rigtig Dyre-Lungernes Vaaben (med to Vesselhorn), men i de to ældre Led se vi Lungevaabenet med de 3 Lilier indtage dets Plads. Denne Lunge-Slægt (de rette Lunger, da den anden Lunge-Slægt egentlig var Dyrer) var uddød et Par Generationer forud for den, der staar øverst paa Ahnetavlen.

Billernes Slægt har endnu en anden Mindetavle, bekostet af Jørgen Skeel til Broholm 1693; den hænger paa nordre Væg i Skibet nær Chormuren. Ogsaa om den har der været malet en sort dekorativ Ramme med vingede Kugler foroven. Tavlen fremstiller en paa Grønsværr hvilende graaskjægget Kriger i fuld Rustning med Bille-Slægtens Skjoldmærke. Bag hans Lænd rejser Stamtræet sig med Vaabenskjoldene hængende paa Grenene, begyndende med Peder Billes til Allinge. Indskriften under denne Fremstilling lyder:

Her Thørne Bilde er dend første vi ved Naffn paa. Hand haffuer boed paa Allinge Gaard i Selland paa dend Tiid de vaare Hedninge, oc liger hand begraffuit der paa Marken i en Høi, oc der staar en stor Steen paa hans Graff, der paa staar de Bilder Vaaben vdhuget, oc der hoes er skreffuen, Her liger begraffuit Her Thørne Bilde til Allinge Anno 781 [1]). Er fra dend Tid indtil denne Tid 912 Aar. Nu feyller der 3 eller 4 Bilder paa Suer Siden, som man ikke nu veed Naffn paa fra denne Her Thørne Bilde oc denne første Her Peder Bilde saa oc disse 3 Bilder deris Fruer aff hvad Slegt de haffver vaaren. Det er icke ringe at beklage dend store Forsømmelse voris gamle Forfædre haffuer ganske faa hafft Lest deris Forældre oc Forfædres Naffne oprictige oc mercke-lige Bedrifter at optegne Efterkommere til Videnskaff oc under-Rettning. Vell er den største Aarsag der til en Part Stammer la de Fleste er kaldit efter deris Fader, oc icke med deris til Naffn; det er dog alle vitterligt de Bilder at være en med de eldste oc fornemste Slegter i Danmarck. Gud endnu formere oc forfremme denne Slægt, att

[1]) Klevenfeldt kalder Stamfaderen Themme; om det omtalte Monument meddeler han: Nogle berette, at Sten Brahe til Knudstrup skal have ladet samme Sten føre derfra til en af sine Gaarde.

dend kand bliffue saa mangfoldig herefter aff Topen paa dette Træ, som det er af Roden til denne Top.

Anno 1693 haffuer dend Høy Edle oc Velbaarne Herre Jørgen Skeel til Broholm Kongelig Mayest Etads oc Cantzeli Raad med sin Høyt berømte Velbaarne Frue

Fru Elisabet Bilde ladet denne Taule opsette de Bilder, som nu lever til Ære saa vel som Efterkommerne til Berømmelse oc venlig Amindelse.

Fra Væggen overfor Ahnetavlerne hænge 5 Silkefaner frem midt under Chorhvælvingen. De 4 ere sorte, den femte rød og har en rødmalet Stang, saa at dens Anbringelse synes at have en anden Grund end en Sørgehøjtid. Kun af to af de sorte Faner var saameget bevaret, at det kunde ses, over hvem de vare ophængte. De forgyldte, nu restaurerede Indskrifter vise Navnene Christopher og Otto Skeel (se nedenf.).

I Gravkapellet under Choret staar 25 Kister, 14 med Lig af voxne Personer, 11 med Lig af Børn. Det Tidsrum af 120 Aar (1690—1811), disse Kister tilhøre, har paa en karakteristisk Maade afspejlet den vexlende Smag og Stil i Kisternes Form og Udsmykning. Samtlige Kister have ved Kammerherre Sehesteds Omsorg i Sommeren 1878 undergaaet en omfattende og omhyggelig Restauration ved Conservatoren ved Museet for de nord. Oldsager V. Steffensen.

Paa alle Kister ligge Indskriftplader. Efter disse skal her sluttelig gives en Fortegnelse over samtlige de i Kapellet begravne Personer, idet det dog anses for overflødigt at gjengive Indskrifterne in extenso. Det vil ses, at flere af dem, navnlig hvad Datoer angaar, afgiver Rettelser til forud offentliggjorte Stamtavler, særlig Skeelernes.

1) Jørgen Scheel til Broholm og Arreskov, Kgl. Majst. Etats- og Cancelliraad, Søn af Otto Scheel til Katholm og Frue Ide Lunge til Valbygaard. Født paa Katholm 4 April 1634. Kom i Ægteskab med Jomfru Elisabet Bille, Datter af Rigens Mars (!) Hr Anders Bille til Damsboe og Sophia Rosenkrands til Ledsmos, og stod deres Bryllup i Odense den 4 Maj

1662. Udi deres Ægteskab velsignede Gud dem med 8 Sønner og én Datter, nemlig Christopher, Otto, Anders, Jørgen, Albret, Erich, Christen, Mogens og Jomfru Idde Scheel, hvoraf den ene ved Døden er bortkaldt og de 8 igjenlever. Død d. 24 December 1696, 62 Aar 8 Maaneder og 6 Dage gl.

2) Fru Elisabeht (!) Bille til Vindom-Overgaard g. m. Jørgen Scheel (see ovenf.). Datter af Rigens Mars (!), Ridder og Høvedsmand paa Skanderborg Slot Anders Bille og Fru Sophie Rosenkrands. Fød paa Arnsborg Slot d. 12 November 1639. Død d. 7 April 1714 paa Broholm 74 Aar 4 Maaneder 7 Dage. (De 6 Sønner ere ved Døden bortkaldte).

Deres Børn:

3) Christopher Scheel til Arreskov. Kgl. Maj. velbestalter Capitain under Livgarden til Fods. Fød paa Broholm d. 25 Febr. 1663. Død paa Hammelmose i Jylland d. 5 April 1699.

4) Otte Skeel. Kgl. Maj. velbestalter Ritmester. Fød paa Broholm d. 20 Febr. 1664, og død sammesteds d. 24 Januar 1690, 26 Aar gl.

5) Jørgen Scheel til Broholm. Kgl. Maj velbestalter Commandør-Capitain til Søes. Fød paa Broholm d. 27 Januar 1666. Død i Kjøbenhavn d. 23 Juli 1704.

6) Holger Pax Scheel, Søn af sidstnævnte J. S., Commandør-Capt. til Søes og Frue Anna Sophia Pax. Fød paa Sæbygaard i Vendsyssel 21 Dec. 1699. Død smstd. 24 Januar 1701 [1]).

7) Albret Skeel til Broholm. Kgl. Maj. velbest. Capitain ved nu sl. Generallieutenant Trampis Regimente. Fød paa Broholm d. 3 Juli 1667. Død smstds. d. 26 Juni 1709,

8) Christen Skeel til Broholm. Kgl. Maj. velbest. Lieutenant ved Prinds Friderichs Regiment. Fød paa Broholm d. 18 Maj 1671, død paa Gjeldskov den 17 Januar 1708.

---

[1]) Paa Birkelse bevares et Sølvbæger, der foroven bærer Navnene Jørgen Scheel — Anna Sophie Pax. 1703. (Paa Midten til den ene Side staar Billernes og Gyldenstjernernes Vaaben og 1699 S. K. B. — M. G. S. Til den modsatte Side, under Indskr. fra 1703, staar Schested-Skinkel-Vaabenet K. K. S. Pax-Vaabenet S. H. L. P. 1707).

9) Mogens Skeel, Herre til Broholm, Bjørnemose og Turøe. Kgl. Maj. velbest. Major under Generalmajor van Endtens Regiment. Fød paa Broholm d. 3 Sept. 1674. Død d. 11 September 1729, 55 Aar 8 Dage gl.
Paa en lille oval Plade staar:

O Salig Mogens Scheel, Som ligger her til Hvile
Du var Oprigtig From, dog Maatte fra os ille.
Gud ævig glæde Dig, det ynscher hver en Mand
i Gudme Sogn og By; Lev vel i Herrens Land.

Der er bevaret 4 Kaarder, der alle maa have tilhørt Skeel'erne; de to have ligget paa Kisterne, de andre to have tilligemed et Par forgyldte Sporer været ophængte paa Væggen i Choret.

10) Niels Sehested, Herre til Timgaard, Karsholm og Broholm [1]). Fordum Kgl. Majest. Obrist Lieutenant til Hest. Søn af Jens Sehested til Timgaard og Holmegaard og Fru Sophia Gyldenstjerne til Karsholm. Fød paa sin Fædrenegaard Holmegaard d. 17 Marts 1685. Død paa Broholm d. 3 Maj 1745, 61 Aar, 6 Uger, 5 Dage gl.

Grav-Skrift.

Hvad kand i Verden vel imodstaa Dødens Vælde,
Kand Rigdom, Høyhed ey, Kand Byrd og Æt ey gielde,
Er der da Intet, som kand fri os fra at døe,
At hver io seile skal den staalte Dødens Søe.
Ney sallig Sehesteds Støv kand øyensynlig viise
sig ingen udaf sligt udødelig bør prise,
men at de Ædle og de Rige, Høye maa
den gamle alfar Vey, naar Døden banker paa.
Nu lagde Døden da end dine træte Bene
I denne Kiste ned, skal dend dog ey formene
Din Gudsfrygt gode Nafn hos os io være skal
Udødelig som alt din Siel i Himlens Sal.
til Lœcke da med dend Dig skiængte Himmel Glæde,
Vi Efterlate, som din Dyd maa høyt begræde,
vi trøste os dog ved, at i opstandelsen
[den] store Livets Gud os samler vist igien.
(Paa Kisten ligger en Kaarde).

[1]) Hans Portrait findes paa Rydhave i Jylland.

11) Hans Frue Elisabeth Scheel[1]). Datter af Anders Scheel, Capitain i den kgl. Livgarde til Fods og Fru Sophia Amalia Wind, Datter af Canceller Wind og Fru Margrete Giedde. Fød i Kjøbenhavn Aar 1696. 1) 1718 g. m. Niels Sehested, med hvem hun levede i Ægtestand i 27 Aar og avlede 7 Sønner og 6 Døtre. 2) 1747 g. m. Vice-Admiral Caspar von Weessel og levede med hannem indtil Aaret 1760, da hun døde i hendes Alders 64 Aar.

(Gravskriften slutter med et kort Vers).

Niels Sehesteds og Fru Elisabeth Scheels Børn:

12) Sophia Sehested. Fød paa Mullerup d. 13 November 1718, død smstds d. 3 Febr. 1719, 11 Uger 3 Dage gl.

Saa snart blev Livets Lampe slugt,
saa Hastig Lugtes Øyed
Paa Mig Min Moders Første Frugt,
Jeg er dog vel Fornøyed
Mit Legems Levning Hviler Her
I Gravens stille Roelig,
Min Siæl i Jesu Hænder Er
Heel Vel Tilfreds Og Roelig.

13) Jens Sehested. Fød paa Mullerup d. 1 Januar 1723. Død smstds d. 9 Maj 1724, 1 Aar, 4 Maaneder. 8 Dage gl.

(Vers).

14) Sophia Margaretha Sehested. Fød paa Mullerup d. 13 Febr. 1724. Død paa Broholm d. 4 Sept. 1733, 9 Aar. 7 Maaneder, 3 Dage gl.

Schal end min Krop
Fra Taa til Top
Her blive Orme Føde,
Schal mine Been
End hver og Een
Her mulne blant de Døde,
Jeg ønscher dog
Fra Verdens Ploug
At Jesus mig vil Spende
Alt for at Faae
Min Siæls Attraa
I Eye og i hænde.

---

[1]) Portrait (i hendes første Ægteskab) findes paa Rydhave.

15) Jens Sehested til Timgaard. Kgl. Hofjunker og Cornet ved Livgarden til Hest. Fød 1728. Død 1752 i Stockholm som Cavalier ved den kgl. danske Ambassade, 34 Aar gl.

16) Erich Sehested. Fød i Gislef d. 6 Septbr. 1729; død smstds d. 18 Marts 1730, 6 Maaned. 1 Uge, 5 Dage gl.
(Vers).

17) Mogens Sehested. Fød paa Broholm d. 12 Febr. 1731, død smstds d. 17 July 1734, 3 Aar, 22 Uger, 2 Dage gl.

Har min Gud da mig Beschiæret
Livet Kuns en Haand-bred lang,
Er det midlertiid Fortæret
Under jefnlig Sygdoms Tvang,
Jeg dog inderligen Tacher
For hver Time; helst ieg veed,
Det saa snart mod Aften Lacher
At mit Lives Soel gaar need.

18) Regitza Sophia Sehested. Fød paa Broholm d. 20 Maj 1732, død paa Mullerup d. 26 Aug. 1736. 4 Aar. 14 Uger.
(Vers).

19) Jørgen Sehested.

Spørg nogen ad, hvo her er lagt,
da Kand paa saadan Spørgen
Strax svares saa: her Hviler sagt
den lille Juncker Jørgen.

En liden Søn af høyædle og velbaarne Hr. Obriste-Lieutenant Niels Sehested og Høyædle og velbaarne Frue Elisabet Schel fød paa Broholm d. 13 Janr. 1734 død same Sted d. 28 eiusdem mensis et anni.

I Wugen Jeg at tælle ved
Knap fulde Femten Dage
men Evighedens herlighed
mig ingen fra Kand tage,
den ieg nu ind er gaaen til
Igiennem dødens Skuge;
thi haalde ieg min Kiste vil
Langt bedre end min Wuge.

20) Caspar von Wessel. Kgl. Majest. Wice-Admiral [1]). Fød udi Trundhjem Aar 1693, indlod sig første Gang i Ægteskab med Fru Ædel Catharina Kaas, Geheimeraad Eicksteds Enke 1721 og avlede med hende en Søn, som døde efter 1 Aar og 2 Maaneder. Udi dette Ægteskab levede hand 21 Aar, og da hans sl. Frue døde 1742, forblev han udi Enlighed Stand 5 Aar, da han indlod sig anden Gang udi Ægteskab 1747 med Fru Elisabeth Scheel, sl. Obristlieut. Niels Sehesteds efterladte Enkefrue. Udi dette Ægteskab levede han 12 Aar, da hans sl. Frue i Herren hensov Aar 1760, hvorpaa han sin øvrige Levetid forblev udi Enligheds Stand, indtil Aar 1768, da hand i Herren sl hensov udi hans Alders 75 Aar, Anno 1768.

(Ved Kistens Restauration fandtes 1878 under Pladen en Kapsel af blaat Silke. Den var omsvøbt med et Blad Papir i Octav, hvorpaa stod:

Skuld nogen finde det, som herudi er lagt
Og spørge: hvad det er, skal det ham være sagt
Det er Hr. Admiral von Wessels Seyersskiorte,
Med hvilken han var fød. Med sig begiert til Jorde.
Da Glemsomhed forvoldt den ey er bleven bragt
I Kisten, Er den under denne Plade lagt).

21) Anders Sehested. Kgl. Maj. bestalter Obrist-Lieutenant af Cavalleriet. Fød d. 10 Juni 1720. Gift d. 3 Marts 1747 med Frk. Wibecke Maria v. Pultz. Død d. 30 Sept. 1799.

22) Fru Wibecke Marie Sehested, f. Pultz. Fod d. 8 December 1729. Gift d. 3 Marts 1747 med Obrist-Lieutenant Anders Sehested, Herre til Broholm. Død d. 13 Febr. 1811.

Deres Børn:

23) Caspar Sehested. Fød i Skaane paa Karsholm d. 1 Marts 1753. Død paa Brudagergaard d. 26 Oktober Aar 1756.
(Vers).

24) Caspar Sehested. Fød paa Brudagergaard d. 15 Nov. 1758. Død smstds d. 29 Januar 1760.

---

[1]) Portrait findes paa Nedergaard, Langeland.

Stat Vandrings Mand og see
See som et Blomster yndelig
Jeg blev afhugget hastelig
Af Dødens skarpe Lee,
Kom hid betragt mig nu.
Hvad du nu er, det var jeg før,
Hvad jeg nu er, du blive tør,
Min Ven, Kom det ihu:
Har Døden fældet mig
I min Ungdoms Blomstrend Aar
Hvad da! Jeg nu for Lammet Staar
I søde Himmerig.

25) En Datter dødfødt paa Broholm d. 14 Nov. 1764.

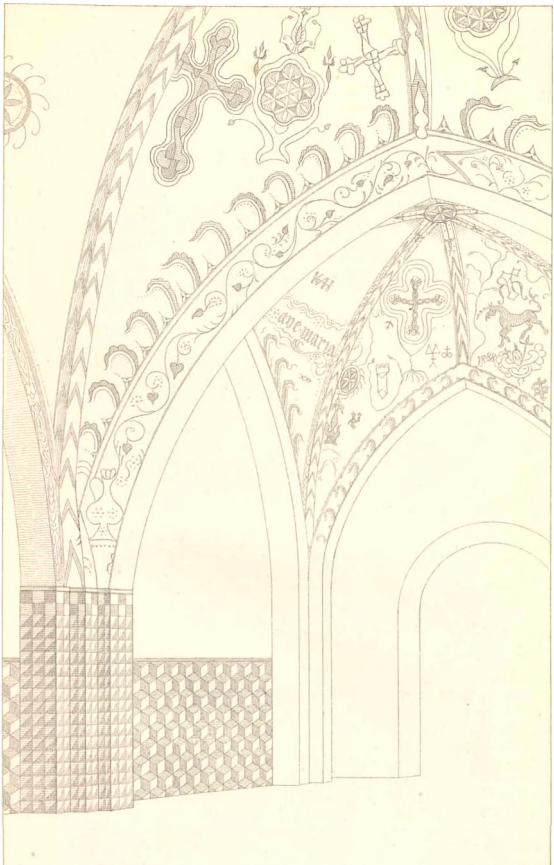

Gudme Kirke: de östligste Hvælvinger i Skibet
samlet efter 2 Blade af J. Kornerup.

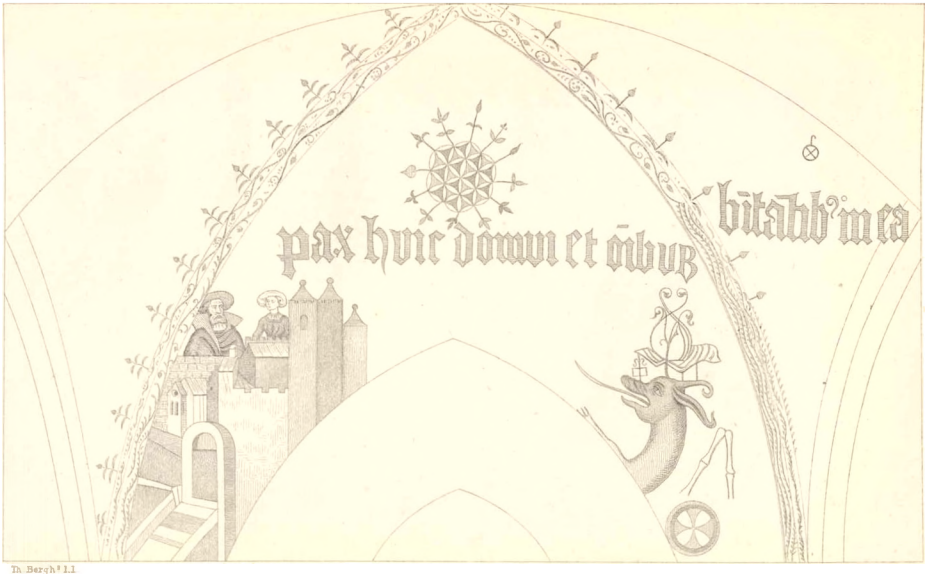

Th. Bergh' l.l.

Gudme Kirke: vestre Væg
efter J. Kornerup.

Særtryk af Kirkehist. Saml. 3 Række. II.